

ԱՐՁԱՔԱԿԱՆ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՃԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՈՒՐՍ ԵՒ ԳԱԼԻՍ ԿԻՒՐԱԿԻՆՆԵՐԸ

Տարեկան բաժանորդագրին է հիշել ընդունվում է «ԱՐՁԱՔԱԿԱՆ» խմբագրատանը և Կենտրոնական Գրադրամատիկայում: Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисъ. Редакция „Арцаганкъ“.

Առանձին համարները 10 Կ.

Յայտարարությունների բաժին 2 Կ.

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: ՎԵՀ. Կաթողիկոսը Տիֆլիսում: ՎԵՀ. Կաթողիկոսը Բաթումում: Նամակ Առաքյալներից: Նամակ Նոր-Նախընտրներից: Շաշնը Հեղինակին: ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ: Արևելեան Բուսեր: Սալիսիլի Ճառը:—Ֆելի-էՏՈՆ, Մտապատրանք:—ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐՆԵՐ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ամսոյա 11-ին, ուրբաթ օրը, Թիֆլիսի Հայոց եկեղեցիների անընդհատ զանգահարութիւնը իմաց տուեց քաղաքի ազգաբնակչութեանը նորահաստատ Վեհափառ կաթողիկոսի մօտալուտ գալուտը: Առաւօտեան 10 ժամից արդէն, այն փողոցները, ուր տեղից պէտք է անցնէր Հայրապետը, զարդարուած էին գորգերով: Հանդիսատեսների բազմութիւնը, որոնց մէջ բազմաթիւ օտարականներ էին նկատվում, ժողովուրդ էր այդ փողոցների երկու կողմը, և տների լուսամուտներում: Տասնեմէկ ժամին երկաթուղու առանձին գնացքը բերեց Նորին Վեհափառութեանը Թիֆլիսի կայարանը, ուր Նորան դիմաւորեցին՝ թեմիս Սրբազան Առաջնորդը, քաղաքապետը, ոստիկանապետը և այլ պատուաւոր անձինք: Երկաթուղու կայարանից Նորին Վեհափառութիւնը քառաձի կառքով մտաւ քաղաք: Հայրապետական կառքի առաջից գնում էր մի խումբ Ժանդարմների, իսկ յետեւից ընթանում էին կառավարչապետի թիկնապահ ձիաւորները: Կուր գետի աջ կողմը, Միքայելեան կամուրջի ծայրին, Նորին Վեհափառութեան դիմաւորեց Հոգեւորականաց զասը զգեստաւորուած, Հոգեւոր երգասացութեամբ և առանձին իմն հանդիսակատարութեամբ: Այնուհետև Հոգեւոր թափօրը համրաքայլ յառաջ ընթացաւ դէպի Վանաց Մայր-Եկեղեցին: Կամուրջից մինչև եկեղեցին, փողոցի աջ և ձախ կողմը, կանգնեցրած էին քաղաքի

արհեստաւորաց զասակարգերը (համբարները) իրանց դրօշակներով: Ամպհովանին, որի տակ ընթանում էր Նորին վեհափառութիւնը, բռնած ունէին չորս հայազգի աստիճանաւորներ: Նորին Վեհափառութեան թևակցում էին՝ Առաքաղու Առաջնորդ Գրիգոր եպիսկոպոս Սագինեանը, Սինօգի անդամ Յովակիմ եպիսկոպոսը, Արսայ Առաջնորդ Գրիգորիս եպիսկոպոսը և Հախպատու վանահայր Վարդան արքեպիսկոպոսը: Կարգապահութիւնը կատարեալ էր:

Եկեղեցու մէջ, Հոգեւոր երգասացութիւններից յետոյ, թեմիս Սրբազան Առաջնորդը ողջունեց Նորին Վեհափառութեան հետեւալ բանախօսութեամբ.

Սրբազնակատար Հայրապետ.

Ի պահուստ՝ յորում լցաւ եկեղեցիս սուրբ պերճաշուք փառօք շնորհաձիր գալստեան Ձերոյ, և համօրէն դասու եկեղեցականաց և աշխարհականաց, աստէն ի մի խմբելոցս թնգացին սիրտք բերկրապատառ, մատչիմ պատկառ երկիւղածութեամբ ՚ի դէպ իսկ լիշել զբան հոգեշունչ սաղմոսողին. «Երանի՜ ազգի, որոյ Տէր Աստուած օգնական է նմա, ժողովուրդ, զոր ընտրեաց ՚ի ժառանգութիւն իւր»:

Բարէ, որպիսունց Աստուածային օգնականութեան և յատկական մեծի գթութեան են շնորհք առ Հայկազնս ժողովուրդ. զի ցրուեալ վտարեալ վայելչազուրկ ՚ի սփիւռս երկրի յերեսաց աշխարհաստան խռովութեանց և մերկածովի արհաւրաց կենցաղոյս՝ դարձեալ ՚ի դարս ժամանակաց անկապտելի պահեաց զպանծալին իւր Գահ առաքելական, զոր հաստատեցին ամուլքն հաւատոյ իւրոյ, սուրբքն Թադէոս և Բարդուղիմէոս, և որ յետ նոցա բազմաշարժար մեծ վկայն Քրիստոսի, սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ: Գահ նուիրական՝ յորմէ ընթացեալ եռաւաջ գետոց փրկութեան—հաւատոյ, յուսոյ և սիրոյ—արբուցանեն զծարաւս Հոգեւոց համօրէն գաւակաց նորին:

Յայս գահ երկնաձիր, Վեհափառ Տէր, կամք՝ գթութեան նոյն Վերնախնամ Տեսչութեան զՁեզ հաճեցաւ

կոչել 'ի բազմել, 'ի տաճել տառաղել զհօտ սրբոյն Գրիգորի 'ի վայրի գալարւոյ և առ ջուրս Հանգստեան աստուածային փրկարար պատգամաց. վասնորոյ և Հարսն լուսոյ, Հայաստանեայց եկեղեցի, որ լերէկն և լեռանդն զքուրձ զգեցեալ սգոյ և տխրութեան, ողբայր զայրիութեան իւրոյ վիճակ դառնագին, արդ ցնծայ և զուարճանայ յօսկեհուռս զարդարեալ և պաճուճեալ՝ լընդունել յառազաստն սրբութեան փեսայդ գերաստիճան, որ «յարուցեալ հիւսիսի գաս հարաւ, շնչել 'ի պարտեզ նորա, զի բուրեցցեն խունկք նորա. խունկք բազմերանգի և բազմապիսիք, հոգեբուղիս շնչմամբ ընդ սուրբս երջանկացեալ նախորդաց Զերոյ 'ի Հաստաբուն արմատս ուռճացեալք՝ յանքոյթս 'ի խորշակաց և սառնամանեաց:

Այո՛, աներկբայ են հաւատք մեր, Վեհափառ Հայրապետ, թէ գայք նախանձախնդիր փափագմամբ պայծառութեան և փառաց Հայաստանեայց առաքելական ուղղափառ սուրբ եկեղեցւոյ 'ի տալ զշունչ Զեր 'ի պարտեզ մեր՝ զի խունկք բուրեցցին. և յայգիս մեր՝ զի դալարեցցին, և յարգիւնս քրտնաջան վաստակոյ Զերոյ տացեն զծաղիկս 'ի հիւսել Զեզ զպսակ պարծանաց. առ որ յաւէտ ըզձակաթ որդիքս Զեր համօրէն մաղթեմք 'ի Տեառնէ զի զգործս ձեռաց Զերոյ ուղիղ արասցէ 'ի Զեզ և յաջողեցցէ Զեզ, 'ի վայելչութիւն և շինութիւն եկեղեցւոյ սրբոյ և 'ի փառս անուան Զերոյ: Մաղթեմք զի օրհնեսցէ և զօգոստափառ Ինքնակալն մեր և զՄեծ Կայսրն ամենայն Ռուսաց զԱղէքսանդր Աղէքսանդրովիչն, որ 'ի ցոյց ամենողորմ խնամոց իւրոց առ Մայրս մեր Ս. Էջմիածին Հաստատեաց զՎեհափառութիւն Զեր յԱթոռ առաքելական սրբոյն Գրիգորի, որոյ աղօթիւք և բարեխօսութեամբ անսասան պահեսցէ Տէր զեկեղեցի Հայաստանեայցս յաւիտեանս յաւիտենից և զարեւ կենաց Հայրախնամ Հովուապետիդ մերոյ երկարեսցէ ընդ ամս յամայր, 'ի ցնծութիւն սրտից մերոց: Եղիցի օրհնեալ և անուան Տեառն որ յարոյց ընտրելոյ ժողովրդեան իւրոյ զմարգարէդ Մովսիսապատիւ, որ գայք ուղղել զոտս մեր 'ի ճանապարհս փրկութեան ըստ տասնաբանեայ պատուիրանաց նորա: Օրհնեալ է մուտ Զեր 'ի մեզ, Վեհափառ Տէր. օրհնեալ և որ գասդ յանուն Տեառն»:

Այս բանախօսութեանը Նորին Վեհափառութիւնը պատասխանելով, օրհնեց Կայսերական կառավարութիւնը և տեղական վարչութիւնը և իրան մատուցած ծառայութիւնքը վերագրեց ոչ թէ իւր անձին, այլ այն ազգին, որին հովիւ լինելու կոչուած է ինքը: Նորին Վեհափառութիւնը հակիրճ բառերով յայտնեց՝ թէ ինքը այս հասակին, ծերութեան և անձնական տկարութեան պատճառով յանձն չէր առնիլ այդ ծանր պաշտօնը և այդ փշալից ասպարէզը չէր մտնիլ, որպէս և հրաժարուեցաւ 1884-ին: Բայց երևի Նախախնամութեանն այնպէս հաճելի էր, որ այդ ծանր պաշտօնը մի օր իրան վիճակուէր, ուստի և Աստուծոյ անհասա-

նելի կամաց հնազանդուելով և Ռուսաց Վեհափառ Կայսեր վճռին խոնարհելով՝ ինքը չէր կարող ի բաց մերժել իրանից այդ դժուարին պաշտօնը: Ուստի ինքը յանձն առնելով այդ պաշտօնը ներկայ դժուարին հանգամանքների մէջ, խնդրում է ժողովրդին աղօթել առ Աստուած, որ իրան կարողութիւն տայ, որպէս զի փշից խաղող և տատասկից թուզ ու վարդ քաղէ և ժողովրդին ուտացնէ:

Նորին վեհափառութիւնը, իւր խօսքի վերջում, կատարեալ յոյս յայտնեց, որ մեր ողորմած Կայսրը կը յարգէ իւր հաւատարիմ Հայ ազգի խնդիրը և մեզ զբաղեցնող հարցերը մեր ցանկութեան համեմատ լուծումն կ'ստանան:

* *

Ռուս «Կովկաս» լրագրին Բաթումի թղթակիցը մի ընդարձակ հեռագրով նկարագրում է նորահաստատ Վեհափառ Կաթողիկոսի ընդունելութիւնը այդ քաղաքի մէջ: «Եկեղեցւում ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը դարձաւ դէպի հայ ժողովուրդը քարոզով, որի մէջ գովաբանելով Թագաւոր Կայսեր առաքինութիւնները, ուսոյց աղօթքներ վերառաքել Նորին Մեծութեան համար, յարգել Նորան և հնազանդ լինել Նորան և Նորա կարգաւորած իշխանութեանց, իբրև միակ Թագաւորի, Որոյ իշխանութեան ներքոյ միմիայն և եթ կարող է երջանիկ լինիլ Հայոց ազգը»:

* *

ՆԱՄԱԿ ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ

1885 թ. սեպտ. 28-ին:

Ահա անցել է մի ամբողջ տարի անցն դժբախտ և ցաւալի օրից որ պատահեցաւ Զեյթունցի մեր քաջ եղբայրներին: Զեյթունը անողորմ լափող հրդեհի բոցերին ճարակ դարձաւ: Հաւուստ և աղբատ, մեծ և փոքր բոլորովին զուրկ մնացին իրենց ընչքից. նոքա այժմ թշուառացած ու անբաղաւաք, թողուած են ընտելեան խնամքին: Մեզնից իւրաքանչիւրը պէտք է զգայ, որ դուք անցն Զեյթունցիք են, որոնք շատ անգամ են տեսել դժբախտութիւններ, բայց երբէք չեն դիմել ուրիշներին իրենց օգնելու համար: Նոքա առանց չուստահատուելու կրկին ձեռք են առել խփին ու արօրը, բահն ու բհրը և յոյսները դնելով իրենց բաղուկները զօրութեան վերայ, աշխատել են քաջութեամբ ու եռանդով ձեռք բերել այն, ինչ որ կորցրել էին: Նոքա առանց արանջալու ընտելեան հասցրած պատուհասներին դէմ, Աստուծոյ փառք տալով, իրենց հալալ քրտանց աշխատութեամբ, յետ են բերել կորցրածը: Բայց այդ քաջ և աշխատասէր Զեյթունցիք, որոնք, ինչպէս առաջի վերելում, սովոր չեն դիմելու ուրիշներին օգնութեան, տարաբախտաբար, այսօր ձեռք են պարզել և օգնութիւն են հայցում իրենց օտարերկրեայ աղգայիններին: Նոքա մեզ են ուղարկել իրենցից երկու յարգելի անձնաւորութիւն՝ հաջի-Սարգիս հաջի-Յովհաննէսեան և Գէորգ Սարգսեան, խնդրելու օգնութեան ձեռք կարկառել չքաւորութեան տակ հեծեծող և հառաչող աղգայիններին. այսօր դուք լեռանց ու ժայռերուն դադաթներին՝

զրկուած քաղաք Հարստութիւնից՝ թափառում են մերկ, քաղ-
ցած ու անօթի:

Վերաջնեալ երկու յարգելի պարսնները, որոնք այժմ
դաշնվում են այստեղ, Կովկասեան քաղաքներէից այցելել են՝
Նրեան, որտեղից Հանգանակուել է 70 ռ. Թիֆլիս՝ 130 ռ. *),
Բագու՝ 300 ռ., Թ. Շուրայ՝ 27 ռ., Գերբենդ՝ 69 ռ., Պեթ-
րովսկ՝ 23 ռ.: Սոքա ունին վկայականներ՝ Զէյթունի Նիկո-
ղայոս եպիսկոպոսից, քահանայաներէից և Աղգասիրաց ընկե-
րութիւնից, իրենց սեպհական կնիքով: Աղթամարաց Խաչա-
տուր կաթողիկոսից, Խրիմեան Հայրեկից, որի վկայականից
բերում ենք առաջին պարբերութիւնը:

«Լուսաւորչական Համայն բարեպաշտ ժողովրդեան
Հայոց Ազգիս ողջուն և օրհնութիւն»:

«Ունիոյ դժբախտ և թշուառ ազգայնոց ասկէ վեց
տարի յառաջ Համայնաժողով Հրդեհի մը պատճառաւ
կրած նեղութիւնք և տառապանք կարծես քաւական
չէին, և ահա անցեալ 1884 տարուայ սեպ. 8-ին դար-
ձեալ մի Հրդեհ պատահելով՝ կ'լափէ և յաճիւն կրփոխէ
տեղւոյն երկու թաղեր, մեծ շուկայն, խանութի սպարանք
և այլն կահ կարասիք, և այսպէս 750 տան չափ ժողովուրդ,
որ արդէն իւր ամեն նեղութեանց հետ, անընդհատ
սղութեան պատճառաւ աւելի աղքատացեր էր, կիչնայ
յետին աստիճան չքաւորութեան մէջ»:

Ստորագրած՝ ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

1885 թ. ապրիլի 20.

Դի Վանս ո. Կարապետի Մշտ:

Բացի վկայականներէից, ունին և մի ժապարկեալ մա-
տեան, բաղկացած 94 երեսից, տուած Խրիմեան Հայրեկից,
որի առաջի երեսի վերայ գրուած է Հայրեկի ձեռամբ հե-
տեալը:

«94 (ինսուռն չորս) երեսէ բաղկացեալ ժապարկեալն
տուաւ 'ի ձեռս ունարնակ երկու պատուաւոր անձանց՝
Հ. Սարգիս աղա Հ. Յովհաննէսեանին և Գէորգ աղա Սար-
գսեանի, որոյ մէջ պիտի գրուին բարեսէր ազգայնոցմէ
Հանգանակելի նուէրներն, սոյն երկու անձանց ձեռք
եղած վկայականի գորութեամբ, 'ի նպատ Ընկիւնի Հրդ-
եհեալ դժբախտ ազգայնոց»:

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

1885 թ. ապրիլի 22.

Դի Գլաւաւանս:

Այս փառաբերը ցոյց են տալիս, որ այդ մարդիքը կեղծ
չեն, այլ՝ Հինց ուղարկուած են Զէյթունցիներէից մեր աշ-
խարհը, օգնութիւն խնդրելու հրկիզեալներէ Համար: Նոքա
մեզ վերայ յայտ ունին: Մենք ռուսահայերս էլ աշխատենք
'ի դերն չ'հանել այդ յոյսերը, քցելով մեր լուծան հրկիզեալ
դժբախտ Զէյթունցիներէ աղքատ զանձարանը:

Այս երկտողը գրելով, ուզում ենք, Ձեր յարգելի շնոր-
հածութիւնի միջոցով, հետեւել ռուսահայերիս ուշադրու-

*) Թիֆլիսի մէջ Հանգանակուած այս դումարի աննշանութիւնը
բացատրվում է այն փաստով, որ սոքա Թիֆլիսում դիմել են ռուս-
ական զ. Խմբագրի միջնորդութեան, որի ծովը խիստ աննշան է:

թիւնը, խնդրելով անտես չ'առնել օգնելու ըստ չափու կա-
րողութեան այդ թշուառներին:

Յենն Դաւթեան

* *

ՆԱՄԱԿ ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵԻԱՆԻՑ

Մեր լրագիրներէ մէջ ժամանակէ ժամանակ յայտ-
նուեցան ինչ ու ինչ ուղղած իմ և իմ կառավարած
Արուեստական Դպրոցի դէմ, և այդ կասկած և երկպա-
ռակութիւն տարածող պոռպուկից իստն (sic) նոյն իսկ
անձն է, որն մի տարի առաջ ինձ ուղարկել էր այս եր-
կու նամակն, որ ահա ուղարկում եմ: Կարգացողը ինքը
թող դատէ խղճմտանքի չափը և խելքի աստիճանը իմ
և Արուեստական Դպրոցի վերայ խօսողին: Հասկացողին
այսքանն էլ բաւական է:

Ռաֆայէլ Պապանեան

Հոկտ. 1, 1885

Տեսուչ Արուեստական Դպրոցի.

Նոր-Նախիջևան.

Պատճէն

1.

1884 օգոս. 25

Յարգոյ արժանի Ռաֆայէլ Կաւրիւնէ Պատկանեանիդ,
տեղի Ն. Նախիջևանի Արուեստական Դպրոցին.

Քաջալերուեցէք, որ Ձեզ պատիւ բերող Հաստատու-
թեանը պտուղները արդէն սկսում են Հաստատուել: Եւ Ձեր
բռնած ուղղութիւնը ամենաչափողակն է երևում (իմ Հա-
մեստ կարծիքով) և իրագործելի: Ոչ մի կողմնակի պարսա-
ւանքի և ոչ մի բանտարկութեան ականջ չի դնելով աշխա-
տեցէք, որ թողցնէք այն, ինչ որ շատ բարեբարներ թողու-
ցած չեն:

Յ. Պապանեան

2.

Նկան տուէր երկու աշակերտ Արուեստական Դպրոցի
(сдаться) հիւանդութեամբ պարապող տղայմէն՝ և շինեցին
ամեն կտաւածները, մագրեցին ամեն կեղտոտած կահ կարա-
սիք—полпроваши, поклеили, починили и проч.—երկու օրուան
մէջ ամեն բան ճարպիկութեամբ կատարեցին, և այդ ինձ
նոտաւ 3 մանէթ մաթէւիալի խարճ և 2 մանէթ ալ իրենց
վարձ մը, ընդամենը Հինգ մանէթ: Իսկ երբ ես հրաւերէի
ստալեառն մը (նէմցէին կամ մի հարբան օտարականի մը)
նա բանը ծանրացնելով հաղել թէ՛ չոթարանար այդ ամենը
անել մի և նոյն կերպիւ և ստանալ 20. 15. մանէթ: Եւ ես
կըտայի հարկադրելու:

Այժմ տեսնեն թէ՛ ի՞նչ դուրս եկաւ այս գրածիցս: Այս
գրածիցս այն դուրս եկաւ, որ երկու կողմանէ շահուեցանք:

Նախ՝ տղաքը ստացան 2 մանէթ, և մի և նոյն ուս-
ման շարունակութիւնը կատարեցին տանի մէջ, աւելի ոչինչ:
Երկրորդ՝ տղաքը ուրախացան, հաւեսները եկաւ և զգացին
իրենց մէջ, որ բանի պէտք պիտի գտնուի... Երրորդ՝ որքան ես
իմ կողմանէ, որպէս քաղաքացի զգացի այդ երկու օրը բա-
ւականութիւն, որ ոչ օտարէն է մեր կախումն և տղաք երբ
նոտան իմ տղոցս հետ միասին կերակուրի ու չալի ամենու
միասին ուրախ էինք, թէ՛ ընտանեկան և թէ՛ բոլորն մի խօս-
քով: Զորոգը՝ թէ՛ այսպէս ուրիշներն էլ անեն, որքան Հա-
մակելի և սովորութիւն կըդառնայ, Հէմ աժան Հէմ օգ-
տաւէտ, թէ՛ դպրոցին, թէ՛ տղոցը, իսկ զլուսաւորն, դործ

տուողներին, որ մե ռուսներին տեղը կըծախսէ 25 քորէկ: Հինգերորդ՝ աչի գուռը նեմեցէն ու փիս ու Հարթան օտարականէն կաղատուին գործատուները: Վեցերորդ՝ թիւ 25-ը է, որ Հաչի փողը Հաչի գրպան չի մտնի: Յօթներորդ՝ ինչու է, որ օտարները պիտի գան այտեղ և գործ գտնեն, իսկ մերերը փոստատած ման պիտի գան և իրենց նման էլ զաւակներ պիտի մեծացնեն: Ութերորդ՝ մըր օգտակար է, 11, 12 տարեկան լաւ ու շատ լաւ կարգաւ գրող տղան, թիւ 11, 12 տարեկան արուեստաւոր, աշխատանքի սովորած և վատ տակ անող տղան, որը նմանապէս կարգաւ գիտէ: Իններորդ՝ եթէ Հիսունի չափ կօշկակար և Հիսուն՝ մեծացած, իրենց Համար գործատէր եղած, և ուրա օտարներ չհոռնի չափ վաճառած լինին և կամ իրենց տակ առած լինին, վնաս է թիւ օգուտ: Վերջապէս տասներորդը, արդեօք ժամանակաւ գործարաններ չըլինեն Հաչ արուեստաւորներէն գոյացած:

Այժմ եթէ ունենանք սոցա գէտ ընդդէմ (այսինքն 50 Հատի չափ ալ) փրկիստիաններ—Համալսարանականներ, և այլն. որոնք Հարկաւոր են քաղաքիս և քաղաքացուոց, առաջինները թիւ վերջինները:

Նրբ մի աղբի մէջ արուեստաւոր և Հողագործ գասերը բաղմանան, աչի ժամանակ աչի աղբը չառաջադիմութեան ճանապարհէ մէջ է և իւր աղբային գոյութիւնը Հաստատ Հիման վերայ կը մնայ: Իսկ երբ մի աղբի մէջ աչի երկու դասակարգը նուաղի և սոցա տեղը վաճառական դասը բաղմանայ, աչի ժամանակ, աչի աղբի աղբայնութեան Հիմքը օր ըստ օրից կը թուլանայ և գէտի ձուլումն կ'ենթարկուի ուրիշ աղբերի մէջ:

Ինչ և իցէ այս օրերս իմ քէֆս տեղն է: Նրկու մանր աղբը եկան ճճուի պէս տանս մէջ աշխատեցան—կա՛հ կաւրսիքս կարգի բերին, Հացս կերան, տղոցս Հետ միասին նստան սեղան, իրենք էլ ուրախացան և ես էլ ու գնացին: Նւ աչի աղբը Հիմ կարգաւ գրել գիտեն, Հիմ արուեստ. իսկ երբ մեծանան՝ կըդառնան աշխատասէր և բարոյակաւնութեամբ ամբողջ արուեստաւորներ, և իրենց նման էլ զաւակներ կանենան ի Հարկէ: Նւ ոչ թիւ քրֆան, ծոյլ և կաւպայ արապաճիներ, պաղարու մը կո վաճառ տէնքսիդ մաթապաղանիս, թափառական—չըջմօլիկ խաբսպացած սուտ խեղճու կենը...

Յ. Պապիսինեան. *)

ՇԱՇԽԸՆ-ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ

Շատ ճրգնեցար, նըպատակիդ դու Հասար—
Որ իսկապէս մունջ ես դու ու խելագար,
Այժմ ինչու նորինորոյ կը ճրգնիս,
Իբր ճարտար լեզու ու խելք դու ունիս:

Կոյանոցի մէջ ձրգելու նիւթերը
Ընդունում են մեր լըրագրի թերթերը,
Աչն պատճառաւ Հայ ընթերցողք քիչացան,
Որ քեզ նըման թուղթ-մըրողներ շատացան:

Սիւլի-է:

*) Այս պատճենները վաւերացրած են Նախիջևանի նոտարի ձեռքով:

Ծ. Խ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԲՈՒՄԷԼԻ

Արեւելեան Բուժելի խնդիրն առկա էր մնայ տակաւին: Քանի մ'օրեր առաջ է Կ. Պօլիս գումարուած դեսպանական Ժողովներն որոշ արդիւնք մը չունեցան: Խնդրոյն այսպէս առկա մնալը բաւական մեծ չուսահատութիւն կը պատճառէ Բուլղար Հասարակութեան, առաւել ևս աչի պատճառաւ որ մեծ տէրութիւններէն սմանք զանազան նկատումներով կը դատապարտեն Բուլղարոյ ընթացքը: Արեւմտեան իշխանի կառավարութիւնը տեսնելով տէրութեանց վարմունքը չորոշէ Բ. Գաւան Հետ միասին վերջացնել գործերն առանց եւրոպական պետութեանց միջնորդութեան ուստի պատգամաւորութիւն կը դրկէ Կ. Պօլիս: Նրբ Բուլղարիոյ երկու պատգամաւորները, Արեւելեան Բուժելի առժամանակեայ կառավարութեան անդամ գոյտըր Չոմակով և Հաճի Պետրով այստեղ կը Հասնեն Բ. Գաւան Հրամանաւ կը ձեռնարկուին և ոտիկանական պաշտօնատունը կը տարուին, առանձին սենեակի մէջ կը վազեն նոցա մի երկու օր կարգէն ամեն արտաքին Հաղորդակցութիւն և մարդու մը Հետ չէին կրնար տեսնուիլ: Այս դէպքերէն յետոյ երկու պատգամաւորները Բ. Գաւան երթալով երկար տեսակցութիւն ունեցան Օսմանեան նախարարաց Հետ. այս տեսակցութեան արդիւնքն եղան, որ այսուհետեւ դեսպանական գումարումներ տեղի չը պիտի ունենան և Բ. Գաւան անմիջական չարաքերութիւն պիտի Հաստատէ Արեւմտեան իշխանի Հետ: Բուլղար պատգամաւորները չաշտնած են նախարարաց թիւ Արեւելեան Բուժելի բուլղար միշտ Հաւատարմական ղեկացում կը տաճեն Օսմանեան տէրութեան նկատմամբ և Ներսիսեան բոլոր տէրութիւններէն աւելի նորա վրայ վստահութիւն ունին. և վերջին աւուրց խռովութիւններն Օսմանեան կառավարութեան դէմ չէին ուղղակի, այլ աչի խռովութիւնները պէտք է վերագրել աչի դժգոհութեան զոր ունէին Պալիկէ վաշաչի նկատմամբ: Պ. պ. Չոմակով և Պետրով չաշտնած են և աչն, թիւ Արեւելեան Բուժելի իսլամ Ժողովուրդն ուրախութեամբ ընդունել է միութիւնը: Բ. Գաւան անտարակոյս մեծ Հաւատ կրնա՞նք պատգամաւորաց այս խօսքերուն, որք Գաւան սիրտը չահելու Համար գլխարկը մէկդի դրած քիչ սերով կը շրջեն Պօլսոյ մէջ: Պատգամաւորներն ապա ուղած են այցելութիւն տալ Ռուսական դեսպան պ. Նելիգովին, սակայն վերջինս չէ Հաճած տեսակցել նոցա Հետ. այսպէս վարուած է և Բուլղարաց Էքզարխն երբ գացած են տեսակցութեան: Այս երկու մերժումներ չոք ծանր և վատ տպաւորութիւն գործեր է պատգամաւորներու և Բուլղար աղբիւն վրայ, մանաւանդ Էքզարխի մերժումը:

Այս և այսպիսի աննպաստ երևոյթներ բաւական մեծ վիշտ պատճառեցին Բուլղարներուն, բայց սոքա վհատութեամբ և չուսահատութեամբ փոխարէն աւելի ևս քաջալերուեցան: Բուլղարահիները, մինև անգամ, զինուոր կը դրուեն և մեծ փութաջանութեամբ չառաջ կը տանեն իրենց զինուորական վարժութիւնները. գեղեցիկ սեռէն կազմուած ամառուի աչ գունդի Հերոսահիներուն Արեւմտեան իշխանի ուսած է նոր զէնքեր բաժնել: Կ. Պօլսէն բաղմաթիւ բուլղար երկատարողներ իրենց Հայրենիքը գնացին զինուոր դրուելու: Անկարագրելի է ընդհանուր ոգևորութիւնը. բոլոր բուլղարներն որոշած են կամ ի դլուխ առնել աղբային

միութեան գործը կամ մեռնել ազգովին պատերազմի դաշտին վրայ:

Կ. Պոլսոյ գերագնդ, Արեւելեան Բուժէկի խնդրոյն առթիւ իրենց վերջին ժողովոյ մէջ որոշած էին իրենց տէրութիւններէն Հրահանգ խնդրել, արդէն չիշխել խնդրոյն առաւ Բ. Դուռն ալ բողոքագիր մատուցած էր Եւրոպական պետութեանց: Թաւրիք Թերթը կը ծանուցանէ թէ մեծ տէրութիւններ զրկած են իրենց պատասխաններն, որով կը պարտաւեն Բուլղարաց ընթացքն և Սերբիոյ ու Յունաստանի զինուորական պատրաստութիւններն և Հաւանութիւն կը յայտնեն որ Օսմանեան կայսերական կառավարութիւնը գերիշխանաբար շարժի այս խնդրոյն մէջ: Թաւրիք Եւրոպական տէրութեանց կողմէ ի նպաստ Օսմանեան կառավարութեան արուած այս պատասխաններէն Հետեցնելով, յոյս կը յայտնէ թէ Արեւելեան Բուժէկի գաւառը պիտի վերապահուի իւր նախկին վիճակի մէջ, որպէս որոշուած է Բերլինի դաշնագրով: Թուրք լրագիրը կը զարմանայ որ Եւրոպական տէրութիւնք ի նպաստ Թուրքիոյ քրտն են վերջնական որոշում և յոյժ Հաղուագիւտ ու տաքորինակ կը գտնէ Եւրոպիոյ այս օրինակ վարմունք որուն քննա չէր սպասեր Բ. Դուռն:

Բաղքանեան միւս տէրութիւնները Սերբիա և Գարաւաղ, և Յունաստան կոկոն պատերազմի պատրաստութիւններ տեսնել: Սերբիա և Յունաստան կը յայտարարեն թէ Հարկ է որ Հաւաստակալութիւնը պահպանուի իրենց և Բուլղարիոյ մէջն, Հետեւաբար այս վերջինս իրաւունք չունի նորանոր Հոգեր միացնէ իւր պետութեան վրայ, եթէ Եւրոպական տէրութիւնք Հաւանութիւն տան բուլղարական միութեան, իրենք ևս անպատճառ իրենց Հաշուին երկիր պիտի պահանջեն, Հակառակ պարագային մէջ զինու զօրութեան պիտի դիմեն: Սերբիա արդէն գրեթէ իւր զոր բոլոր կազմ և պատրաստ կը պահէ այժմ և երեք գլխաւոր գունտերու բաժնած ուղարկած է սահմանադրութիւններու վերայ: Յունաստան ևս կը շարունակէ մեծամեծ պատրաստութիւններ տեսնել: Հելլենական Թագաւորը Թեսալոնիկա եկած է զօրքերը աչքէ անցնելու:

Բ. Դուռն նկատելով այս շարժումները բողոքագիր մը զրկեց տէրութեանց պահանջելով որ Հրաժարուին պատերազմական պատրաստութիւններ ընելէ: Լորդ Սալիսբըրի Հակառակ է սերբիական և յունական շարժմանց և անցեալները խորհուրդ տուաւ Լոնդոնի սերբիական գեապանին որ ետ կենան իրենց վտանգաւոր ձեռնարկէն, Նւրոյա, ըսած է Սալիսբըրի, Ժամանակ չունի Արեւելեան խնդրոյ նոր դուռ մը բանալ, իրենք միայնակ մնալով Թուրքիոյ դէմ անկարող պիտի լինին զիմադրել նորա զօրութեան:

Բուլղարական միութեանն Հաստատման առ այժմ կը Հակառակին Գերմանիա և Ռուսիա, իսկ միւս բոլոր տէրութիւնք կը ցանկան այդ միութիւնը:

Արեւելք իւր երկուսն թուով կը ծանուցանէ թէ Ալէքսանդր իշխան մի ալ Հեռագիր զրկած է Վեհ. Սուլթանին, յայտնելով թէ մասնաւոր պատուիրակ մը պիտի չգնէ բանակցելու Բ. Դուռն Հետ ի նպաստ Թուրքիոյ և Բուլղարիոյ: Նախարարաց Ժողովը տակաւին պատասխան տուած չէ Ալէքսանդր իշխանի վերջին Հեռագրին: Հակառակ այս խաղաղասիրական զգացմանց Բուլղարք իրենց զօրքերը կը Համախմբեն Թուրքիոյ սահմանադրութիւն վրայ: 23,000 Բուլղար զօրքեր կան այժմ Արեւելեան Բուժէկի և մի զօրագունք բուլղարահինքն կազմուած, որք իրենց այս վար-

մունքով մեծ քաջաւերութիւն կը ներշնչեն բուլղար զինուորներուն: Բայց այսպիսի օրինակներով միայն ներշնչուել կարելի չէ: Կառավարութիւնն ամեն օր ահադին քանակութեամբ զրամ կը ծախսէ զօրաց ուտեստի, զինուորական պատրաստութեանց և այլ գործերու Համար: Դրամը կոպտուի և Բուլղարիա Հարուստ չէ, չկրնար երկար Ժամանակ պահպանել այդքան զօրքերը: Այս պատճառաւ բաւական զգալի յուսահատութիւն կը տիրէ Բուլղար ազգին և բանակի մէջ: Անձկութեամբ կոպտան ենրոպական տէրութեանց որոշման, իսկ Ներսիս ալ բան մը չըրաւ տակաւին:

Նախկին մեծ Եպարքոս Սալիսբըրի փաշա Նգիպտոսի պատուիրակ Նշանակուելով մօտերս Նգիպտոսի պիտի մեկնի: Սըր Ուոթ ևս կը շարունակէ իւր բանակցութիւնները Օսմանեան կառավարութեան Հետ, և գլխաւորապէս մեծ Եպարքոսի և արտաքին գործոց նախարարի խորհրդական Տատեան վրտնմ. Յարութիւն է Գերտի Հետ կը շարունակէ իւր խորհրդակցութիւնները:

Գալիլէյ փաշա աստ Հասաւ երեկ:

ՍՍԼԻՍԲԻՐԻԻ ԶՍՈՐ

Լորդ Սալիսբըրին 25-ին սեպտ., առաւօտեան, Նիւպորտում, ընդունեց մարգաշատ պատգամաւորութիւններ Մօնմաութշիրի պահպանողական ընկերութեանց կողմից, որոնք շնորհաւորեցին նորա մուտքը պաշտօնի մէջ և բազմաթիւ ուղերձներ մատուցին նորան, ընդ որս էր և մի ուղերձ կարգիճեան բանուորների կողմից: Լորդ Սալիսբըրին պատգամաւորներին շնորհակալութիւն յայտնելիս ասաց, թէ պահպանողականներին անհրաժեշտ է սերտ միանալ և Հաստատ ձգտիլ լալթող դուրս գալու յառաջիկայ ընտրութիւնների միջից:

Այդ ընդունելութիւնից յետոյ Լորդը ներկայ եղաւ նախրի շուկայի վերայ Հաւաքուած մեծ միթինգին, և միթինգը վճռեց Հաւատարմութիւն յայտնել Լորդ Սալիսբըրին և նորա վարչութեանը:

Լորդն այդ վճռին պատասխանելու Ժամանակ Հերքեց 25մբերլէնի մեղադրանքն, որ պահպանողական նախարարութիւնն իբր թէ անհաստատ է և թոյլ:

Գալով արտաքին քաղաքականութեան, նա ասաց, թէ եգիպտական փոխաւնութիւնը կնքելուց, այդ փոխաւնութեան Հիմք կազմող պայմանը ստանալու և անգլո-ուղաական վեճին խաղաղ վերջաւորութիւն տալուց յետոյ նա իրաւունք է Համարում փոքր ինչ Հաւատարմութիւն խնդրելու:

Ապա թէ արեւելեան խնդրին անցնելով, Լորդ Սալիսբըրին այն կէտից սկսաւ, թէ անգլիացի պետական մարդու Համար բնաւ Հարկ չկայ քարոզելու մի զինուորական միջամտութիւն Ռումէլի մէջ: Ոչ Բերլինի դաշնագրութիւնն է խախտուած, ոչ էլ Սան-Ստեփանովինը վերահաստատուած: Բիկոնսֆիլդի դահլիճը, երբ դա պէտք ունեցաւ զբաղուելու բալկանեան ազգերով, Հետեւում էր ազգութեանց սկզբունքին, ընդունելով այն պայմանը,

Թէ իւրաքանչիւր ազգութիւն պիտի ազատօրէն զարգանայ: Երբ որ Բերլինի դաշնագիրը ստորագրուեցաւ,— շարունակեց լօրդ Սալիսբըրիին,—բուլղարեան նահանգները բռնուած էին յաղթական զօրքով և եթէ այն ժամանակ Արևելեան Ռումելիին Բուլղարիային կցուած լինէր,—նորա ապագայ քաղաքական զարգացումը չէր յարմարուիլ նորա ժողովրդի բնաւորութեան և պատմութեան. այդ զարգացումը կը լինէր երկիրն այն ժամանակ գրաւող յաղթական զօրքի ազդեցութեան մի արդիւնք: Այժմ այդ զօրքն այն տեղ չէ, ուստի և կազմուեցաւ մի որոշ ազգայնութիւն:

Յետոյ լօրդ Սալիսբըրիին բացատրեց, թէ իւր կարծիքով Բերլինի դաշնագրութեան պայմաններն ձեռնառու էին Ռումելիին և եթէ ապագայում երկրքին բուլղարիաներն, իրանց բնաւորութիւնն և ոյժերն զարգացնելով մի իսկական ազգութիւն կազմեն,—այդ նոքա պարտական կըլինին իրանց որորանին ընծայուած հոգատարութեան:

Անգլիական կառավարութեան քաղաքականութիւնն, —ասաց ի վերջոյ դահլիճի առաջնորդը,—ձգտում է պահպանել Թիւրքիայի տիրապետութիւնը, ինչքան որ դա համերաշխ է բնակիչների բարեկեցութեան հետ. իսկ եթէ դէպքերը ցոյց տան, որ նորա օրէնքներն անմիաբանելի են ազգութիւնների բարօրութեան հետ, այն ժամանակ պէտք կը լինի ջանք դնել կազմելու առանձին առանձին հաստատուն ազգութիւններ, որոնք իրանք իրանց ոտքի վերայ կանգնած լինելով, կարող լինէին ոչ սակաւ մասն մտցնել ապագայ Եւրոպայի ազատութեան և անկախութեան մէջ: Յոյս ունիմ, թէ մեծ պետութիւնները համաձայն կըլին, որ պէտք չէ Թուրքիայի առաւել յառաջ երթալու անկարգութիւններին և շփոթումներին: Յոյս ունիմ նոյնպէս, թէ նոցա ազդեցութիւնը կընպաստէ խնդրի տեղափակուելուն: Մեր նպատակն է—խաղաղութիւն, քանզի եթէ խաղաղութիւնը շփոթուէր և պատերազմ սկսուէր, մենք բնաւ չէինք կարոնալ իմանալ—արդեօք ազգային զարգացման և անհատական անկախութեան օժանդակիչ կըլինէր դորա հետեանքը, թէ ոչ. նաև երբէք չէ կարելի «վստահ լինել, թէ մասն ազգութիւնների վիճակը զո՛հ չի գնալ այն պահանջներին, որ ստիպուած են լինում առնել առաւել հզօր ազգերը պատերազմական դիպուածների շնորհիւ:

Իրլանդական խնդրի վերաբերմամբ լօրդ Սալիսբըրիին յայտարարեց, թէ պահպանողականները ամեն միւս քաղաքական հարցերից վեր են դասում կայսրութեան ամբողջութիւնը,—թէ նոքա անհնարին են համարում քաջալերել այնպիսի ձգտումներ, որոնք կարող էին յայտնի կամ անյայտ կերպով վտանգ սպառնալ այդ ամբողջութեան: Յետոյ նա ասաց, թէ բոլոր անգլիացի հայրենասէրներն պարտական են զուր գործել ամբապնդելու մայր երկիրն ազգութների հետ միաւորող կապերն և

զօրացնել անգլիական ազգի ոյժը: Լօրդ Սալիսբըրիին չէ կարծում, որ իրլանդական խնդրի յաջող լուծումը կարելի լինէր դաշնաւորութեան (Փէդէրասիօն) մէջ գտնել: Նա պաշտպանում է կառավարութեան քաղաքականութիւնն և համոզուած է, թէ նա լուր արաւ որ չընդունեց բացառապէս Իրլանդիայի համար յօրինուած Crimes Act-ը (քրէական օրէնքը): Վերջապէս լօրդ Սալիսբըրիին յայտնեց, թէ նա ինքն անձամբ համակրում է այն դրութեան, որ հեշտացնում է հողային սեփականութեան փոխանցումն, և կնքեց իւր ճառն, այս միտքը շեշտելով, թէ պահպանողականների անշրջելի քաղաքականութիւնն է՝ պահպանել եկեղեցւոյ և պետութեան զուգութիւնը:

Ֆ Է Լ Ի Է Տ Օ Ն

Մ Տ Ա Պ Ա Տ Ր Ա Ն Ք

(Illusion) *)

(Յրանսերէնեց)

Թարգմանեց Յարոյ

Նա ծնուել է Հռոմում, մեծ չեղատակների ու մեծ արուեստագէտների քաղաքի մէջ՝ արուեստագէտներ, որ առտուածներ եղան իրանց ստեղծագործութեամբ և մարդիկ իրանց վշտերով ու մահուամբ: Հռոմը՝ այն քաղաքը, որ փառաբանեց Միքէլ Անջէլոյին՝ այս եռապատիկ մեծ մարդուն, որին ասուելին ոչ ոք չը հաւատարուեց:

Նորա մատաղ հոգին վսեմի այն շրջման մէջ, ուր անծանօթ է միջով ասած բանը, վստահ մօտեցաւ գիտութեան ու արուեստների լոյսին:

Նորա անունն է դօնա Ստեֆանա: Նա դը Սոմէնիտա դքսի աղջկն է՝ որբուհի իւր մանկութիւնից իվեր: Նորակրթութեանը հսկեցին դը Մէստրի կոմսը՝ իւր խնամակալը և սորա ամուսին դօնա Աննան: Հսկեցին սքաւ աչնչափ, որչափ կարող էին, որովհետեւ իրանք ևս՝ կոմսը և կոմսուհին, ուրիշների պէս, մեծ հասարակութեան կեանքի մէջ ձգուած՝ այցելում և ընդունում էին արքունիքը և քաղաքի մեծատները: Զմեռը անցնում էին սքաւ Հռոմի իրանց պալատում, իսկ ամառը Նապոլիի մօտ եղած Ստաբիայի Վաստէլամուէկից բարձր՝ իրանց ամարանոցում, Քվիրիզանայի մէջ:

Հռոմում դօնա Ստեֆանայի օթեանը մի զատ դատելի մէջ էր, որ մի ներքին պարտիզով բաժանվում էր կոմսի պալատից: Տիկին Ստեֆանան՝ նորա գոտիաբաւուհին, Հռոմի ամենալաւ ուսուցիչներին էր հրաւիրում իւր աշակերտուհու համար, վստահ զի ցանկանում էր տալ նորան Հռոմէական հասարակութեան ապագայ մի Թագուհու արժանի կրթութիւն: Ասում էմ Թագուհու՝ որովհետեւ դօնա Ստեֆանան խիստ գեղեցիկ էր:

Տասնութեց տարեկան հասակում նա արդէն ունէր այն մտախոհների զգօն հայեացքը, որոնք ընկղմվում են մտանկատի անսահման հրեղոններում: Նորա մեծ, պարզ ու անկեղծ աչքերը՝ նման Վատիկանի Իզիո դիցուհու աչքերին:

*) Տե՛ս „Journal de St. Petersburg 84. 1. Իզի Պաշի.

փայլում էին մի անըմբռնելի պայծառութեամբ: Տիկին Ստիքսըն նորան երեք չէր ասում՝ «ցածրացրէք ձեր աչքերը»: Այն ժամանակ սովորեցնել միտքը կեղծաւորելուն, դիմակելուն, երբ մաքուր և անարատ է այն: Նրբաքանդի (camée) նման քնքոյշ կիսադէմը (profil), նորա վարդագեղ շրթերով ծածկած բերանը, դէսի ձևը, պարանոցի ճկունութիւնը, ազատարձակ հասակն ու քնքշամարմին բունը՝ առանց ընդարմացման, իրաւամբ չեղեցնում էին մի նախնակերտ արձանիկ: Գեղարուեստի հրաշակները չաճախ այցելելուց՝ ասես մարդս այդ գլուխ-գործոցներն եղբագծերը (contours) մի փոքր ինքն իւր վրայ ընդունելով՝ նոցա ձևն ու դիրքն է ուսնում: Այն դոնա Ստեփաննան աշխարհային բոլոր սթափումներից աւելի գերադաս էր համարում երկար դաստիարակութեան Վատիկանի թանգարաններում, Ագրիանայի ամառատանի ապարաններում՝ ամառատան, որ իրացեալ մի երազ է գեղեցիկ սիրահար մի կայսրի—յետոյ լրացումով պայծառացեալ երեկոներին այցելումներ Կոլիզէո՝ աւերաքանդ վիթխարի ամֆիթէատրոնին, ձիարշաւների տեսարաններ ձուռնի դաշտերում, արկածային ձիարշաւներ առանց որոշեալ նպատակի և վերջապէս շրջապայմաններ Տիբուրում և Ֆլաուիանի մէջ:

Ամառը Քլիզիդանայում, մինչդեռ դը Սէստրի կոմսուհին զբաղուած էր Նապոլիի բոլոր աղնուականութիւնը հիւրասիրելով և մինչդեռ առաւօտեան ժամը անցնում էին նոքա նանրամիտ խօսակցութեամբ՝ դոնա Ստեփաննան՝ հաւատարիմ Ստիքսընի հետ—որ իւր պէս բնութեան, արուեստի ու միայնութեան սիրահար էր—աննշմար դուրս էր գալիս ասանից, անչալտանում և նորա հետ միասին գնում էր Պամպի, Հէրկուլանում, Բոնոֆոնիայի թանգարանը և այլն նոքից տեսնելու իւր սիրած գեղարուեստի հրաշակերտ գլուխ-գործոցները (chefs-d'oeuvre): Այն կամ գալիս էին սոքա Սոնէհիտո՝ ներշնչելու այնտեղի նախնական ծաղիկների աշուղհոտ բուրբոնը:

Քանի որ դոնա Ստեփաննան մատաղահաս մի աղջկէ էր, նորան թուէր թուած, իւր ուղածի չափ, անձնատուր լինել արուեստգիտային իւր ճաշակներին:—Նա նկարում էր, նա երգում էր, արտասանում էր՝ նորա ուսուցիչները ոգնաչափ էին նորա տաղանդի վրայ: Բայց երբ նա արդէն տասնևութ տարեկան եղած՝ պարտաւորեցաւ ներկայ գրտնուելու կոմսուհու և կոմսի ընդունարանի ընկերութեան մէջ: Այդպէս դոնա Ստեփաննան—ինչպէս որ կոչում էին կոմսուհու բարեկամուհիները—սակայուեցաւ մասնակից լինելու աշխարհային խօսակցութեան, լուս հագնուել, խորհրդակցել գերձակութիւնների հետ, գիշերները անցնել պաշտահանդէսներում՝ պարելով այնտեղ երիտասարդ պարոնների հետ, որոնք շատ չաճախ անդիւր և ձանձրալի էին:

Նա ասես նմանվում էր մի գիցուհու, որ մոլորուած էր եղած մահկանացուների ընկերութեան մէջ:

—Ի՞նչ լաւ են յարմարվում այդ պաճուճներն ու այդ փոթերը «դէկորացիո» վրածալիքին, ասում էր նորան զարդի Խենդ մի մատաղահաս ֆրանսուհի:

—Իրաւ որ... բայց ես չէի նկատել, պատասխանում էր դոնա Ստեփաննան: Այն իսկպէս նա առաջին անգամն էր նշմարում իւր սպիտակ բոլբոս հագուստի հասարակ ծաղերի այնպէս լաւ յարմարումը: Միակ թանկագին զարդը, որին նա հաւատարիմ էր մնում՝ իւր զարդարանքի սպիտակութիւնն էր՝ սպիտակութիւն իւր հոգու պէս անարատ: Թէ տանը և թէ ամառանոցում նա միշտ հագած ունէր սպիտակ բոլբոս և կամ հնդկամարմար:

Կոմսուհին ծիծաղում էր նորա այդ տեսակ անձուհի ճաշակի վրայ արդի կեանքում՝ արդի կեանք, որ փողոցի ու ամբիւսի շարժման հետ շփուելով՝ սթափում է կանանց արդամարդկանց պէս սեւերում հագնուել: Կոմսուհին մակախուանել էր նորան բազմերանգ անդրի, որովհետեւ դոնա Ստեփաննայի յամպարագոյն գէմքի գոյնը մի փոքր դեղնաւուն էր խլում:

—Սա մի ճշմարիտ արձան է, ասում էին միմեանց նորա հետ «կոտիլիօն» պար եկող երիտասարդները, որոնց նա այնպէս սառն ու անկենդան էր թւում:

Սախայի այս արձանին պահուած էր յանկարծակի կենդանանալ:

Մի երեկոյ Քլիզիդանայում տիկին Ստիքսըն և իւր շակերտուհին ուշացան այն հիպոկարձ անտառի մէջ, որ այնչափ սակաւ է ծանօթ օտարականներին: Բնական ջրի ահագին ցայտերը՝ լուսնի ճառագայթների տակ թափուելով, փայլում էին արծաթագոյն խուրձի պէս և խաղաղան յուրիս ամսեան տօթաբլին օրերում զովացնում էին իրանց շրջակայքը: Զուարճալի ու բերկրալից էր տեսարանը, և տիկին Ստիքսըն, սովորականի պէս, չէր շտապեցնում դոնա Ստեփաննային գնալ վերադառնալ դը Սէստրի ամառանոցը՝ կոմսուհու ամենօրեայ ընդունելութեան պարտաւոր դեպքեր:

Ստիքսընը անտառի խոր լուսութեան մէջ դաշտակներ էին արձակում, որ յանկարծ մի զօրեղ, առատաձայն երգ՝ վարպետի ձեւքով նուագած կիթառի ներդաշնակութեամբ երգուելով, ընդհատեց նոցա: Այս եղանակը Ագրիանի թատերգութեան: առաջին գործողութեան Ռագամիսի երգն էր: Յետոյ մի քանի ձայներ սկսեցին եղանակել Օղիբիսի քնքերի խմբերը, և որովհետեւ այնտեղ երգիչներ միայն կային, ուստի և քրմուհու երգը ստիպուած փոխանակել էին կիթառի ներդաշնակով: Դոնա Ստեփաննան՝ հէնց որ լսեց երգի ձայնը՝ իւր արուեստագիտային բնազդումից դրոշմ, աւելի ևս չափազանցօրէն ընդունեց այն, որ անտառի հընչականութիւնն էլ միւս կողմից սաստկացնում և արձագանք էր տալիս: Երգիչները շարունակեցին և Ռագամիսը վերջացրեց խմբերը իւր գեղեցիկ ձայնով: Դոնա Ստեփաննան և տիկին Ստիքսըն՝ մի վայրկեան հիանալուց յետոյ, տեսան, որ անտառի մի շաղկի դուրս եկաւ երգիչների մի խումբ՝ ճանապարհորդի զգեստներ հագած: Նոքա կարծես փնտռում էին երգչուհու Նոցա առջև քայլում էր թուր դէմքով մի տղամարդ՝ գլխին Միլանցի ուղեւորների պէս տիրուական մի գլխարկ, որ ամենախաղաղ կոմբարդացուն անգամ սնապարծ քաջի տեսք է տալիս:

Այս մարդու թուր կերպարանը, ու, մեծաբայ աչքերը, արծուաքիթ կիսադէմը, ծայրասուր մորուքն ու վերսրած կործաւոր «բեխերը» մի հրապուրիչ նմանութեամբ Մարիուշին էին չեղեցնում:

Դոնա Ստեփաննան՝ իւր սովորական սպիտակ «դէկորան» հագած, բոլորովին չուղեալ՝ եկաւ կանգնեց առաջինին մօտ:

—Բայց... սա հօ ինքը Իլլիո գիցուհին է անձամբ, ձայնեց երգիչը, տեսնելով դոնա Ստեփաննային: Գիցուհի կամ մահկանացուհի, երգուեցնում եմ քեզ, խօսեց նա՝ վերցնելով իւր գլխարկը և ականածութեամբ մի ծնկան վրայ չոքելով, երգուեցնում եմ, տան, «վ» ես դու:

Դոնա Ստեփաննան լուս կեցած նայում էր այս երիտասարդ տղամարդին, որ՝ այնպէս սիրուն և շնորհաձև գերբով մնացած՝ համբարձել էր իւր աչքերը դէպի նորան:

—Թողէ՛ք մեզ, պարոններ, ասաց տիկին Ստիքսըն:

— Երբեք, պատասխանեց երգիչը՝ տակաւին ծնկաչոք եղած, երբեք, մինչև որ չ'իմանանք ձեր անունը, Հայցում եմ ձեզնից այդ շնորհը:

— Իմ անունն է դօնա Ստեփանա.... ասես ահամայ խօսեց աղջիկը՝ գրեթէ կախարդուած:

— Եւ դքսուհի դը Սոմէնիտա, աւելացրեց տիկին Ստեփանը, խնդրեմ չը մոռանաք, պարոն, և թոյլ տուէք մեզ անցնիլ դնալ:

Երգիչը վերկացաւ, նշանացի Հրամայեց իւր ուղեկիցներին բանալ անցքը և ազատ թողնել, իսկ ինքը շնորհակերպ խոնարհուելով ասաց՝

— Ես եմ դօն Հանրիկ դը Բրետա Ժուանիտոյի տեսաւրանի վրայ: Շատ ցաւալի է, որ տիրուհիդ դքսուհի էք, եթէ ոչ՝ ինչ Այլիդա կը խաղայիք Սան Կարլոյի թատրոնում:

Դօնա Ստեփանան ոչինչ չը պատասխանեց: Տիկին Ստեփանը մի չոր շնորհակալ եմ, պարոն՝ մոմուաց և քաշտուեց տարաւ իւր աշակերտուհուն մի շաւղով, ուր սպասուում էր նոցա «Վիկտորիա» մի կառք՝ Կորսիկեան գոյգ ձիուկներով լծուած: Դօնա Ստեփանային նստեցրեց նա կառքի մէջ և մի վայրկեանում խորհրդաւոր Իզիսը Ժուանիտոյի և իւր ընկերակիցների շլացեալ Հայեացքից դնաց անյայտացաւ:

— Ա՛յ քեզ արեւած, ասացին միմեանց երիտասարդ երգիչները՝ բոլորն էլ Հռոմ քաղաքի Մէդիչիի ապարանի Փըրանսացի արուեստողէտներ, որ ամառուաց արձակուրդի մէջ էին:

— Դա..., մոմուաց Ժուանիտոն, դը Սոմէնիտա դքսուհին է, ճանաչում եմ: Դը Սէստրի կոմս էլ դորա խնամակալն է...

— Ժուանիտո, դու երազող ես մի, ասաց Սարտիժը՝ վարիչից մի նկարել, որ տէնօր-երգչի բարեկամն էր: Հը, չը լինի թէ Իզիս գիցուհին քեզ կախարդեց: Զգոյշ կ'ընց, նա լաւ ընտանիքի մի աղջիկ է: Զը կարծես թէ կոմսուհի Ալքեն է և կամ իշխանուհի Քէն: Նա քեզ սիրատուն չի ուղարկիլ՝ Հալար ու մէկ Հաճելի բաներ ասելու:

— Ո՛չ, նա ինձ չի գրել, բայց....

— Բայց, կրկնեց Սարտիժը, Հը խոստովանիր, ասան, միտքդ լինէ է, պարզ եղիր:

— Ես կարծում եմ, ցածրաձայն խօսեց Ժուանիտոն, որ նա արդէն ինձ սիրում է, գոնէ այնքան, որքան ես սիրում եմ նորան:

— Հրամանքես, պատասխանեց Սարտիժը: Բայց այլ ևս ոչինչ չասաց, որովհետեւ ճանաչելով Ժուանիտոյի վիպական կեանքը, գիտէր, որ դիւթողների ցեղիցն էր սա:

— Ժուանիտո, ձայնեցին երիտասարդները, յոյս ունինք, որ կը շարունակենք մեր այս զբօսանքը: Օգուտ քաղենք այս գեղեցիկ, պայծառ գիշերից:

— Սիկէք գնանք, ասաց Ժուանիտոն, և դը Սէստրի կոմսի ամարանոցի առջև մի գիշերանուագ (sérénade) տանք: Այս երեկոյ այնտեղ Հրաւէր կայ: Մեր անակնկալ գալուստը կը Հիացնէ ամենքին և իւրաքանչիւր տիրուհին կ'երեւակայէ, թէ իւր պատուին ենք նուիրում գիշերանուագը:

Իսկոյն երիտասարդ տղէքը վերցրին շաւղեցին իրանց կիթառը՝ Նապօլիի փողոցների կամ Վենետիկի ծովալճերի գիշերային երաժիշտների պէս, և մի թեթեւ քայլուածով ճանապարհ ընկան:

(Կը շարունակուի)

ՋԱՆԱՋԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Նօվօրոսսիսկիի երկաթուղու շինութիւնը մեծ վերդովմունք էր պատճառել Ռօստով Դօնի վերայ քաղաքի վաճառականներին, պատճառ որ նոքա իրաւամբ երկնչում էին, թէ այդ երկաթուղու աւարտումից յետոյ բոլոր Հիւսիսային Կովկասի ապրանքներն, ինչպիսի են ցորեն, բուրգ, կաշի և այլն փոխանակ Ռօստով բերելու և այդ տեղից արտասահման առաքուելու, ուղղակի Նօվօրոսսիսկի կը տարուէր, որով և Ռօստովի առևտրական նշանակութիւնը կընկնէր:

Русскія Вѣдомости լրագրի ասելով, րօստովցիք այժմ փոքր ինչ ազատուել են առաջին երկիւղից: Նոքա քաղաքներու են այժմ այն յուսով, թէ Վօլգա և Դօն գետերի ջրանցքով միանալն տասնապատիկ կը վարձատրէ նոցա Նօվօրոսսիսկիի երկաթուղու շինութիւնից Ռօստովի Համար ծագելու վնասների փոխարէն: Զրանքի բացման նախագիծն արդէն մշակուած է: Ռօստովցիք վստահ են, որ այդ ջրանցքով ազատ ճանապարհ կը բացուի դէպի Ռօստով Վօլգայի նահանգներից եկող ամեն տեսակ Հում նիւթերի Համար և մանաւանդ երկաթի և շինութեան փայտի Համար, որոնք այժմ մեծ դժուարութեամբ են Ռօստով Հասնում:—Առևտրական գործոց նախարար պ. Բուկզէի նորերս Ռօստով Հանգիպած միջոցին քաղաքային վարչութիւնը մի գրաւոր խնդիր է մատուցել նորան վերաբերմամբ երեք միլիօնի փոխառութեան, որ մտադիր են գործ դնել Դօն գետի եզերքին քարափ շինելու Համար. մի ուրիշ խնդիր էլ մատուցել է պ. նախարարին Ռօստով քաղաքի առևտրական մասնաժողովը, Հրաւիրելով նորին վսեմութեան ուշադրութիւնն այն միջոցների վերայ որոնք անհրաժեշտ են Դօն գետի Հոսանքը խորացնելու և դորա դաշտը մտքրելու Համար: Դետն այժմ անյարմարութիւններ ունի, որ նաւագնացութիւնը դորա վերայ սաստիկ խափանվում է: Պ. նախարարը խոստացել է այդ խնդիրները քննութեան Համար Հմուտ անձինք Հրաւիրել Պետերբուրգ Ռօստով քաղաքի Հասարակութեան միջից:

Արձագանքի № 12, 172 էջում սպասել է մի սխալ գրում ինչ «...նախանձախնդիրներից մէկն էլ Հ. Փախալեանի Հետ է, որի տարօրինակ.... ընթերցարանին ամենայն առատութեամբ կամենում ենք....» պէտք է կարդալ «...նախանձախնդիրներից մէկն էլ Հ. Փախալեանն է, որի տարօրինակ.... ընթերցարանին ամենայն նուազութեամբ կամենում ենք....»:

Խմբագիր-Հրատարակիչ ԱՐԳԱՐ ՏՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ:

Дозв. Ценз. Тифлисъ, 12 Октября 1885 г.

Типография П. Мартirosianца.